

VICENT ANDRÉS ESTELLÉS, PERIODISTA

Victor Mansanet i Boïgues

 A NIT DEL 27 DE MARÇ DE 1993 VA ÉSSER TRISTA per al «món cultural» del País Valencià. Després d'una llarga malaltia —arrossegava una flebitis des de feia trenta anys—, moria Vicent Andrés Estellés, el poeta l'obra del qual causà «un impacte al·lucinant» en Joan Fuster. A l'endemà vaig haver de redactar un article per al rotatiu *El Periódico de Catalunya*, que duia per títol «València plora la mort del millor dels seus poetes». «De vegades, els periodistes hem de fer el cor fort i seguir la tasca, ja sigues prop d'una trinxera, enmig d'un desastre natural o en el soterrat d'un familiar», va dir-me l'autor del *Llibre de meravelles* un any enrere, al gener de 1992, quan vaig anar a visitar-lo a l'Hospital La Fe de València, on s'estava ingressat a causa d'una intervenció quirúrgica al maluc. Són els darrers records que serve del que ha estat considerat el més gran poeta valencià del segle XX. Més tard vaig dedicar-li el meu llibre de poemes *Varium et mutabile*, publicat el 1995, amb el qual va quedar finalista al certamen que porta el seu nom convocat per l'Ajuntament de Burjassot. D'aleshores ençà vaig pensar d'escriure un assaig sobre la faceta periodística d'aquest lletraferit que tant havia admirat com a poeta.

Hi ha un Vicent Andrés Estellés literat del qual diu Sam Abrams que «és la baula que enllaça directament amb la gran poesia valenciana clàssica i alhora l'autor que anuncia l'allau de poetes importants que apareixen a València a partir dels anys setanta». Hi ha alhora un Vicent Andrés Estellés civil, o millor dit, cívic, el pensament del qual basteix el nacionalisme democràtic i esquerrà del País Valencià, juntament amb el del professor

Manuel Sanchis Guarnier i sobretot el de Joan Fuster. Hi ha un Vicent Andrés Estellés «musical». Vull dir que els seus poemes —alguns dels seus poemes— serveixen de lletra per a músiques escrites *ex profeso* per compositors com ara Ovidi Montllor, Maria del Mar Bonet, Lluís Miquel, Celdoni Fonoll, Santi Arisa, Remigi Palmero, Paco Muñoz, Lluís el Sifoner, Al Tall, etc. Quico Pi de la Serra en va dir, després de llegir *La clau que obri tots els panys*, el següent: «Això és collonut. Poca poesia reuneix aquesta condició de fer d'allò quotidià, amb paraules ben concretes, una tan magnífica obra lírica i potent a la vegada». Hi ha hagut també un Vicent Andrés Estellés que exercí de ciutadà anònim: mosso en un magatzem de colonials, forner, orfebre, mecanògraf i ordenança. Però amb tots aquests Vicents Andrés Estellés n'hi ha un altre de menys conegut: el periodista. Tractaré, doncs, de dibuixar-ne un perfil amb la finalitat que un dia algu n'aprofundesca en aquesta faceta. No debades, ell vivia —menjava— d'aquesta professió.

Vicent Andrés Estellés descobrí la literatura catalana —concretament Verdaguer, Carner, Riba i Segarra— gràcies a un veí del seu poble que li va deixar consultar alguns llibres de la seua biblioteca particular. Aquest veí, de nom Julio, republicà i ateu, l'introduí *mutatis mutandis* en el món del periodisme d'una manera indirecta. El jove Estellés gaudia amb els diaris i revistes que trobava a cal seu veí o pels casinos del poble: *El Pueblo*, *La Correspondencia de Valencia*, *República Social*, *El Mercantil Valenciano*, *La Hora*, *Verdad* o el *Radical Socialista*, un diari que quan Estellés va prendre la comunió recomanava als seus lectors que no llegiren *Las Provincias* «porque en tu frente crecerá la hierba» (*Historia del periodismo valenciano. 200 años en primera plana*. Antonio Laguna Platero. Generalitat Valenciana, 1990. Pàg. 304).

L'any 1942 el nostre poeta es traslladà a Madrid per a estudiar, com a becari, Periodisme a l'Escola Oficial. Amb aquesta oportunitat Estellés, fill d'una família humil, satisfà una vocació d'adolescent que ell convertirà en un vertader ofici. «Jo he estat un periodista que, en les hores lliures, he escrit teatre, poesia i altres papers més o menys literaris», em confessà. Però escriure a la premsa al llarg de la dictadura franquista era una feina força difícil, per no dir impossible, especialment en el període d'autarquia, per a un esperit crític com el de Vicent. Llegir, en aquella època, «era un drama. I clandestí», afirma Joan Fuster. Estellés s'aficionà a les lectures de Neruda, García Lorca, Luis Cernuda i Antonio Machado, tots els quatre «proscrits» pel franquisme. ¿Quin era el panorama d'aquells anys grisos i esgarriants de la postguerra? El mateix Estellés ho relata en una entrevista concedida al periodista Rafa Marí i publicada a la revista *Valencia*

Semanal el 8 de juliol de 1979: «Em recorde fent un foc humil al corral de la meua casa, per a cremar els tres o quatre llibres que tenia, ja que algun d'ells em pareixia perillós, sobretot un, *La bèstia humana*, de Zola. Mentres, pel carrer de la meua casa desfilaven els que havien guanyat la guerra. Allò fou desastrós...» Amb aquesta mena d'auto de fe imposat per les circumstàncies —per la por, cal dir— començava una època marcada per la fam, la pobresa, la repressió més brutal, el judicis sumaríssims, els afusellaments, l'exili, les evocacions a un imperi quimèric fraguat amb foc i ferro, el feixisme disfressat de «unidad de destino en lo universal», l'uniformisme anorreador, la moral ultracatólica expressada en la doctrina de l'anomenat «nacionalcatolicismo», la cadena de «prensa y radio del Movimiento» i els «diarios hablados de Radio Nacional de España».

La societat espanyola d'aleshores era monolítica i es movia dins d'una estructura estatal granítica impulsada pels uniformes de color verd militar, blau feixista, gris policial i negre sotana. El mateix Estellés, de Madrid estant, ho retrata amb aquestes paraules: «Vaig conèixer un Madrid amarg, trist, vençut, miserable, fred, ocupat militarment per un exèrcit desprietat i carcelari, i ideològicament per una banda d'entusiastes de les potències de l'Eix i per la conhort de capellans reaccionaris i inquisitorials que van donar suport a la *Cruzada* més absurda i inútil de la història d'Europa». Estellés descriu «periodísticament» aquells dies mitjançant el relat d'un episodi que va viure a bord d'un tren i que immortalitzà en un passatge del poema "A mi acorda un dictat":

...—en Chinchilla pujaven els presos amb les mans
lligades amb cordells; era a la mitja nit;
duien, sobre la roba, la barba de tants dies,
la grogor de la fam, i també la grogor
expectant de la por, una olor de la guerra,
de camió i trinxera, d'aquell ranxo precari
de cigrons i aigua bruta; i al palmell de la mà
encara se'ls podia veure una pols de pólvora,
com si en lloc del penal aquells homes sortissen
de la trinxera o d'un refugi improvisat,
sense comprendre res, interrogant a penes
—amb les boles dels ulls eixint-se'n de les òrbites,
aquells ulls de la por, la febre o la tristesa—
el jove que deixava de llegir el seu llibre.

Aquesta imatge terrible de l'Espanya de Franco podia ben bé personalitzar-se en el poeta oriolà Miguel Hernández, qui moria el 29 de març de 1942 en la presó d'Alacant després d'un llarg calvari sofert a la

presó —a les onze presons en què van recloure'l per la seua fidelitat a la República—. Només els maquis van plantar cara a la barbàrie d'aquell règim autoritari, aïllat internacionalment, corrupte, que tot i suprimir tota mena de llibertats, va ser «consentit» tanmateix per interessos particulars —econòmics i geoestràtics— de les potències europees vencedores en la II Guerra Mundial, i també —sobretot— pels Estats Units, amb l'excusa de combatre el comunisme internacional. I com era el panorama literari? Joan Fuster ho explica en la nota introductòria al llibre *Recomane tenebres. Obra completa*, volum I (L'Estel. Col·lecció 3 i 4. València, 1972):

La veritat és que vam aprendre a llegir versos en les pàgines de *Garcilaso*, i no —ai!— en les de Riba o en les de Foix. Uso el plural com a confessió, i perquè l'Estellés i jo som de la mateixa “generació” [...] Èrem valencians, de poble, i no procedíem de llars on el llibre fos un moble necessari. Podíem comprar, de tant en tant, *Garcilaso*, que venia a ser una revista plena de sonets i de *liras*, d'*octavas reales*, de mil augustes bagatel·les retòriques [...] Riba i Foix —per exemple— no hi comptaven. Ens eren inasequibles. Materialment inasequibles. La re-vinculació amb l'idioma — el català— vam haver de proposar-nos-la a través de textos anacrònics o subalterns: jo, personalment, amb les englantines marcides de don Teodor [Llorente]. Ignoro el conducte imprès de què es va valer Vicent Andrés Estellés. No importa, això. El fet és que, literàriament, ens desmamàvem d'una mamella grotesca i tòxica.

Vicent Andrés Estellés s'estrenà com a professional de la informació al diari vespertí *Jornada*, de València, quan encara era estudiant en pràctiques de Periodisme. Li pagaven 75 pessetes per article. De fet, tot just publicat el primer treball periodístic es va gastar els diners comprant exemplars del diari per regalar-ne als seus amics. De la seua experiència madrilenya recorda els dies sense llum i sense pa, i també certes «misèries» humanes, com la que confessa a Rafa Mari en una entrevista publicada en la revista *València Semanal* (número corresponent a la setmana del 8 al 15 de juliol de 1979):

L'Escola de Periodisme estava al carrer Zurbano, i prop d'allà hi havia un carrer amb arbres, que semblava un lloc propici per a les putes i aprenents de putes. Dones que es veien forçades a l'“ofici” per la misèria, perquè tenien el marit a la presó i casos així. Un dia, eixint de l'Escola, a primeres hores de la nit, una dona d'aquelles agafà un xicot que anava amb mi i li digué “Anda, jode conmigo. Métemela pronto, que soy una pobre”, i el tio li ho va fer allà, cosa que jo... Jo hauria estat incapaç de fer-ho, no perquè no m'agradara la xicota, sinó per massa dramàtic.

Quin fou el primer article del nostre lletraferit a la premsa? «Era una mena de comentari sobre el novel·lista noruec Knut Hamsun, l'autor del relat autobiogràfic *Hambre*, una novel·la que causà una revolució literària al seu país a finals del segle XIX; i de la narració *Bendición de la tierra*, amb la qual aconseguí el Premi Nobel el 1920». El jove periodista de Burjassot deixà el *Jornada* pocs dies després de celebrar-se el primer referèndum franquista a favor de la Llei de Successió a través de la qual Franco s'autoproclamava cap d'estat i establia el dret personal a nomenar-ne successor. Lògicament, la premsa espanyola, monopolitzada i controlada per l'aparell franquista, va fer-hi campanya a favor del sí «recomanat» pel mateix dictador. Des de les pàgines del vespertí valencià s'imprimí un anunci de dues columnes de capçalera que resava: «La Pasionaria dice no. La mujer española dirá sí». Dolores Ibárruri havia perdut la guerra, la ciutadania espanyola, tots els drets i fins i tot les propietats particulars, i ara perdria també el referèndum sense prendre-hi gens de part.

La revista madrilenya *Fantasia*, vinculada al moviment poètic garcilacista, publica l'any 1945 els primers versos —en castellà, després d'haver-los traduït del valencià original— de Vicent Andrés Estellés sota el títol *Alegria del Hallazgo*, per bé que no havien estat aquests versos els primers que va escriure el poeta burjassoter. Un any abans s'havia presentat als Jocs Florals de Benidorm i fou guardonat amb quatre o cinc premis. Va ser el seu primer «èxit» literari. Aquest mateix any marxà a fer el servei militar a Navarra i en tornar-hi treballà de «volant de gos» —una mena de mosso de les encomandes, però sense cobrar— a la Fira de Mostres i després a l'Ajuntament de València, on va conèixer Isabel Llorente, la que a partir de 1955 serà la seua esposa. Tot just un any després d'iniciar les relacions amb Isabel, Vicent Andrés Estellés entrà a treballar al diari *Las Provincias* de la mà del director, Martí Domínguez. Estellés va treballar-hi primer com a documentalista i després com a gasetiller, redactor, còrresponsal i crític. És durant els primers anys de la seua activitat laboral a l'empresa dels Reyna-Doménech que coneix Manuel Sanchis Guarnier i Joan Fuster, amb els quals mantindrà una estreta relació d'amistat tota la vida. Fuster el duu a la tertúlia de l'Editorial Torre que oficiaven el poeta Xavier Casp i l'advocat Miquel Adlert Noguerol, uns anys després convertits en «pares putatius» del secessionisme lingüístic i de la reacció blavera. Però això és una altra història.

La primera dècada a *Las Provincias* resulta força colpidora. A la seu del rotatiu conservador retalla notícies d'altres diaris, s'encarrega de l'arxiu, redacta articles i reportatges de tota classe, hi fa crítica literària i cinematogràfica, i es desplaça a Cannes o a altres llocs com a enviat espe-

cial amb els organitzadors d'Iberflora. Era aquella una vida molt intensa, la de periodista, en què igual escrivia sobre temes locals, feia entrevistes a artistes —Susan Hayworth, Gina Lollobrigida, Sara Montiel— o fins i tot s'encarregava de donar als lectors el «Bon Dia» amb uns versets que signava diàriament amb el pseudònim de Roc. Malgrat aquesta «tensió» pròpia de les redaccions periodístiques, Estellés no oblidà la seua faceta literària i publicà el 1953 el primer llibre de poemes, *Ciutat a cau d'orella*. La sobtada mort de la primera filla, als quatre mesos d'haver nascut, va dur al poeta a escriure *La nit* (1956) i *Primera soledat*. Després tindria dos fills més, Carmina i Vicent, i publicaria *Donzell amarg* (1958), poemari que va quedar finalista del Premi Óssa Menor. Aquests títols el van ajudar, d'alguna manera, a afermar el seu prestigi a la redacció, prestigi professional i literari. Al capdavant, Vicent Andrés Estellés estableix una complexa —i alhora promíscua— relació entre la cultura periodística i la cultura literària, somou les barreres que havien separat tradicionalment literatura i periodisme, i assajà allò que havien portat a terme autors com ara els periodistes George Orwell, Edgar Allan Poe, Charles Baudelaire, Thomas de Quincey, Josep Pla, Émile Zola, Ernest Hemingway, Ilià Ehrenburg, Truman Capote, Oriana Fallacci, Leonardo Sciascia, Günter Wallraff, Manuel Vicent, Manuel Vázquez Montalbán, Tom Wolfe o Montserrat Roig, per posar-ne només uns pocs, però significatius, exemples. Estellés s'hi diferencia en un aspecte fonamental: mentre gairebé tots els lletraferits que exerciren de periodistes aporten llur experiència professional a la literatura mitjançant el gènere narratiu —la novel·la realista, el fulletó, la novel·la documental, la *nonfiction novel*, el *romanzo-vérité*, el *romanzo-inchiesta*, les fàbules documentals, el *dirty realism* o el nou periodisme, entre d'altres—, el poeta valencià opta pel gènere líric, i ho fa fins i tot des de la mateixa taula de redacció, amb les gasetilles rimades de caire popular i redactades en català publicades a *Las Provincias* amb la signatura de Roc, o inserides en alguns dels seus poemaris.

Els versets de Roc publicats a la secció «Actualidad valenciana», de *Las Provincias*, són un testimoniatge de l'actualitat local —i també mundial, com hi veurem en un dels exemples— redactada en clau de «col·loquier» —a l'estil dels col·loquis valencians del XVI— o de gasetiller. El periodista-poeta ens va brindar una observació directa de situacions i d'escenes quotidianes en un registre d'anècdotes i de diàlegs —costumista, però amb dades informatives— de plena actualitat, ja siga econòmica, cultural, política, sobre l'oratge o àdhuc esportiva. Ofereix, doncs, un discurs lingüístic estrictament informatiu i ho fa en vers i amb la llengua

del poble a la qual reconeix un valor pedagògic i propedèutic. D'alguna manera, Estellés es deixa portar per la inspiració del moment, per aquest «estat» que els clàssics grecs anomenaven *kairós*. La publicació de gasetilles no era cap novetat a la premsa valenciana d'aquell temps, però sí que ho era redactar-ne en valencià. El nostre autor degué reflexionar sobre allò que, en la dècada dels anys trenta del segle passat, va escriure Thomas Stearn Eliot sobre el galés: «Respecte a una llengua com el galés, podríem preguntar-nos fins a quin punt té cap interès per a la resta del món que es parle la dita llengua al País de Gal·les. Però això seria com preguntar si els gal·lesos, en tant que gal·lesos, serveixen per a alguna cosa. No cal dir que, no com a éssers humans, sinó com a preservadors i prolongadors d'una cultura que no és anglesa». I afegeix el poeta i crític nord-americà: «Hem de reconèixer que per a la transmissió i la preservació d'una cultura (d'una peculiar manera de pensar, de sentir i d'actuar) no hi ha cap millor protecció que la llengua [...] La literatura escrita en aquesta llengua [el gal·lès] no tindria un impacte directe en el món, però si deixara de conrear-se, el poble gal·lès començaria a perdre el seu caràcter nacional. Els gal·lesos serien menys gal·lesos i els seus poetes no tindrien res que aportar a la literatura anglesa, llevat del seu geni personal. I jo opine que el cabal que escriptors escocesos, gal·lesos i irlandesos han aportat a la cultura anglesa és molt més important del que haguera estat si aquests homes genials, posem per cas, hagueren estat adoptats des de la més tendra infància per pares anglesos». I rebla la seua tesi el premi Nobel de literatura amb aquesta sentència: «...si la cultura anglesa reemplaçara completament les altres cultures de les Illes Britàniques, també ella desapareixeria». Comptat i debatut, aquesta tesi és compartida per Vicent Andrés Estellés, tant en la seua faceta de poeta com en la de periodista, i aplicada en l'àmbit literari i, fins a on el van poder deixar, en el periodístic. Heus-ne, a tall d'exemple, sis gasetilles corresponents a dos anys (els que tancaven la dècada dels seixanta):

Bon Dia! (edició del 2 de juliol de 1969).

—Eixia, a voltes, a l'horta,
a l'horta entre dos clarors.
Era un moment agradable,
i si es vol, cerimoniós.
Pujava, de l'herba seca,
una última calor.
—Les garbes de l'herba seca
tenien un olor dolç.

—Darrere estava la séquia,
l'aigua espessa, una remor.
Pobles de l'horta, al crepuscle...
Passem per alt l'emoció.

Bon Dia! (edició del 3 de juliol de 1969).

—Jo recorde un Benidorm
llunyà, pacífic, tranquil:
eren tranquils els crepuscles
i eren tranquils els matins;
és un Benidorm remot,
de cel ample i aclarit,
de tertútils apacibles
mentre arribava la nit.
A migdia, jo recorde
roques d'un sol decidit.
Recorde reixes ventrudes,
la remor d'un mar antic.
El pintor Paco Lozano
deuria anar per allí.
—Benidorm ha canviat;
i encara té el seu encís.
—Retrobe en Gabriel Miró
aquell Benidorm tranquil...

Bon Dia! (edició del 10 de juliol de 1969).

La nova Fira Mostrari
està avançant a bon pas,
i de dia en dia és
més pròxima realitat.
La voluntat de futur
va l'obra determinant:
creixen la Fira i les fires,
i creix el palau ferial.

Bon Dia! (edició del 16 de juliol de 1969).

Hui comença el viatge,
l'epopeia, l'aventura:
hui comença en Cap Kennedy,
el viatge de la Lluna.
Tres hòmens en una nau
inicien la gesta única,
l'aventura extraordinària.

Que Déu els done fortuna,
aire avant i cel amunt,
directament a la lluna!

Bon Dia! (edició del 4 de novembre de 1970).

Deport a l'ordre del dia,
que és cosa ben popular.
El combat d'Urtain en Londres,
que vorem com quedarà;
preparatius per a Irlanda
en un clima apassionat;
i el València, que hui té
una ocasió complicà...

Bon Dia! (edició del 6 de novembre de 1970).

Un bon amic m'ha donat
uns papers de Pep de l'Horta.
És una pàgina obscura
i ardent de la nostra història.
Hi ha una remor de canyars,
i ja s'escolta, remota,
la gran veu del caragol,
tristesa, valor i còlera.
La impressió que vaig sentir
l'he sentit ara altra volta.
Pep de l'Horta, una figura
més bé llegendària, indòmita.
Ombra i ombres i més ombres.
Retorna en la nit, incògnita,
en uns relats breus i solts
la fama de Pep de l'Horta.

No cal dir que aquestes «informacions» d'actualitat de caire costumista no tenen res a veure amb el reportatge, sobretot amb la idea que en tenia el professor Emile Dovifat, de la Universitat Lliure de Berlín, quan deia que aquest gènere —el reportatge— «és un treball, potser el més original, de la tasca periodística». Tanmateix, informen d'un determinat fet al lector i contenen, fet i fet, alguns dels elements bàsics d'una notícia, és a dir, actualitat, proximitat, prominència, curiositat. Tot seguint el discurs de Melvin Mencher, de l'Escola de Periodisme de la Universitat de Columbia, als EUA, en el seu llibre *News reporting and writing*, les gasetilles estellesianes es basen en una observació, una emoció o una opinió. Són

«notícia», i com a tals tenen un «lid» o entradeta i un «cos»: capten l'essència de l'esdeveniment i fan que el lector s'hi endinse. Moltes d'aquestes gasetilles segueixen l'estructura de la notícia simple formulada per Mencher: lid o entradeta, material explicatiu, material secundari i informació contextual (*background*). A més a més, Estellés compleix, si més no, les tres qualitats que han de figurar en el llenguatge de la notícia, d'acord amb la síntesi de Dovifat: claredat, concisió i una construcció que capta l'atenció. Cal afegir-hi també: naturalitat, brevetat, exactitud, senzillesa i ritme. Tot seguit farem l'anàlisi d'un dels textos anteriorment esmentats.

Esquema d'una gasetilla estellesiana

Observació d'una notícia (Benidorm es transforma en una ciutat turística)

<i>Lid de la notícia:</i>	—Jo recorde un Benidorm llunyà, pacífic, tranquil:	
<i>Material explicatiu:</i>	Eren tranquils els crepuscles i eren tranquils els matins; és un Benidorm remot, de cel ample i aclarit, de tertútils apacibles mentre arribava la nit. A migdia, jo recorde roques d'un sol decidit. Recorde reixes ventrudes, la remor d'un mar antic.	<i>Cos</i>
<i>Material secundari:</i>	El pintor Paco Lozano deuria anar per allí.	
<i>Background:</i>	—Benidorm ha canviat; i encara té el seu encís. —Retrobe en Gabriel Miró aquell Benidorm tranquil...»	

Tot i no haver titular (o d'haver-hi sempre el mateix, «Bon Dia»), podem extraure'n un de les primers ratlles del text: «Un Benidorm tranquil». El lid —un lid «de colp», segons la classificació del professor Martínez Albertos en *Curso general de redacción periodística* (Editorial Mitre. Barcelona, 1984)— ens el suggereix les dues primers línies: «L'autor recorda

un Benidorm llunyà, pacífic i tranquil». El material explicatiu el marquen diverses frases en què el redactor recorre a la figura retòrica del pleonasma: «un Benidorm tranquil» on «eren tranquils els crepuscles», «els matins de cel ample i aclarit, de tertúlies apacibles» «sota un cel decidit», «aquell Benidorm tranquil» rememorat per Gabriel Miró, un poble «remot» on encara es podia sentir «la remor d'un mar antic», la qual cosa contrasta amb el Benidorm dels primers anys del desenrotllisme tecnòcrata (la gasetilla està datada el 1969), i no cal dir, en la famosa ciutat d'ara, una ciutat de ciment i rajoles, de contaminació acústica i medioambiental, massificada, políglota i de vida molt més atrafegada que aleshores. «Benidorm ha canviat», encara que per a l'autor del text «encara conserva el seu encís» i retroba en [l'obra literària] de Gabriel Miró «aquell Benidorm tranquil» (*background*). Estellés ens informa, doncs, amb el més pur estil peridístic d'una ciutat que es transforma amb una velocitat de vertigen en uns pocs anys a causa del turisme i de l'especulació urbanística, per bé que en fa omissió —el.lipsi— perquè el context permet deduir allò que és un pensament lògic: paisatge idoni/desenvolupament de la indústria turística/explotació del sòl urbà/trasformació urbana.

Per a Dovifat, tot allò que no és article, crònica, entrevista o comentari és reportatge. ¿En quin estil periodístic, doncs, caldria ubicar aquestes gasetilles? Potser formen part de la «tradició» periodística valenciana del XIX i de l'època de la II República: Bernat Artola, Josep Maria Bonilla, Batiste Conca (pseudònim de Josep Castanyer Fons, director de la publicació *El País Valencià*, i del seu germà, Agustí), l'editor Vicent Miquel Carceller; o de l'escola dels «novatores» valencians del XVII; dels «col·loquiers» dels segles XV i XVI, com he dit anteriorment; o dels versaires de la «insolent sàtira antiga», que estudià l'historiador Ricard Blasco, tot i que aquests treballs estellesians no tenen res a veure amb la sàtira i encara menys pretenen ser «insolents», sinó informatius. Ni Emili Panach, que signava les seues gasetilles durant el franquisme sota el pseudònim de Milo al diari *Levante*, ni Vicent Andrés Estellés van tractar, ni tan sols d'esbiaix, temes polítics ni sexuals en llurs respectius escrits. «Això prova que els tenien vetats, aquests temes, en un mitjà de comunicació pública», assegura Ricard Blasco (*La insolent sàtira antiga. Assaig d'aproximació a la poesia valenciana de caire popular*. Ajuntament de Xàtiva, 1985. Pàg.198). Els temes de Vicent Andrés Estellés, igual que les seues composicions poètiques, «tenen la nua elementalitat de la vida de cada dia», apunta Joan Fuster. El nostre «gasetiller» utilitza uns versos dialectals, íntims i vibrants; populars, la qual cosa el fa més pròxim al lector. Fos com fos, aquesta pràctica ha estat profusament utilitzada a la premsa barcelonina durant la

segona meitat del segle XIX, i en general, en la premsa influent de l'Estat espanyol de tots els temps.

Més adient, però, amb la definició del professor Dovifat són alguns poemes «informatius» de Vicent Estellés que apareixen al llarg de la seua obra. Potser siga un atreviment tan sols anomenar-ho, però crec que, des del punt de vista estrictament periodístic, s'ho val. Vegem-ne uns quants, d'aquests poemes, construïts en un sentit literari, però a través dels quals regalima l'ofici periodístic de l'autor. M'he pres la llibertat de classificar-los per temes:

AMOR

El nostre amor és un amor brusc i salvatge,
i tenim l'enyorança amarga de la terra,
d'anar a rebolcons entre besos i arraps [...]
No hi ha a València dos amants com nosaltres,
car d'amants com nosaltres en són parits ben pocs.
(Del *Llibre de meravelles*.)

CLANDESTÍ

Ella tenia una rosa,
una rosa de paper,
d'un paper vell de diari,
d'un diari groc del temps [...]
I ella tenia la rosa,
una rosa de paper.
Va morir qualsevol dia
i l'enterraren després.
Però al carrer on vivia,
però en el poble on visqué,
les mans del poble es passaven
una rosa de paper [...]
fins que un dia d'aquells dies
va manar l'ajuntament
que fos cremada la rosa [...]
Varen regirar les cases:
la rosa no aparegué.
Va haver interrogatoris;
ningú no en sabia res.
Però com una consigna,
circula secretament
de mà en mà, per tot el poble,
una rosa de paper.

(De *Taula parada*.)

CRÒNICA

La mort de Manolete en els fulls del diari,
mentre a Benimaclet jo t'estava esperant.
O les execucions en un pati de Nuremberg,
mentre et veia passar pel carrer de les Barques.
Un amor en un temps, quin temps, oh quin amor!
Un amor inserit per a sempre en la història [...]
I passaven els dies, les setmanes, els anys.
I la marxa de Mao pel continent de Xina.
Després vingué Corea. Després vingué Vietnam.
(De *Llibre de meravelles*.)

DOLOR

Ofés, humiliat i ple de sang i fang
no podia dir res. Correctament dempeus
acceptava els insults: Sí, senyor. Sí, senyor...
(D'Ègloga VIII).

EXILI

«És el desig del riu, i el llençol, i la brossa.
És un instint de pàtria. És el desig de l'arbre,
i del cel, i del cànter, i el pitxer, i l'argila.
De ser i ser del tot, plenament: tenir pàtria.
I una pàtria lliure, i lluminosa, i alta...
(Del *Llibre d'exilis*.)

NACIÓ

Assumiràs la veu d'un poble,
i serà la veu del teu poble,
i seràs, per a sempre, poble,
i patiràs, i esperaràs,
i aniràs sempre entre la pols,
et seguirà una polseguera.
I tindràs fam i tindràs set [...]
No t'han parit per a dormir:
et pariren per a vetlar
en la llarga nit del teu poble.
Tu seràs la paraula viva,
la paraula viva i amarga [...]
Potser et maten o potser
Se'n riguen, potser et delaten;
tot això són banalitats.
Allò que val és la consciència
de no ser res si no s'és poble.
I tu, greument, has escollit.
(Del *Llibre de meravelles*.)

L'ORATGE

Un ponent se me'n punja per les cames.
Quina aspror de dacsars pel juliol!...
(De *La terra eixuta*).

POSTGUERRA

Vora el barranc de Carraixet
hi ha un taronger d'amargues branques:
penja una collita de màrtirs
d'una mort amarada i pobra.
Vora el barranc de Carraixet,
enterraments de caritat,
la funesta llum foradada
i les rebentades pupil·les.
[...]

Vora el barranc de Carraixet
sempre hi ha una falç que ens espera,
una bandera, una energia,
unes mans que proclamen pau,
el sacrifici i l'esperança.
Per ells duren l'ànima plena,
vent endins, terra endavant,
vora el barranc de Carraixet.
[...]

Vora el barranc de Carraixet,
els morts de fredes matinades,
els morts de les nits tenebroses,
els assassinats de la terra.
La llum puja com la bandera,
puja la bandera del sol,
puja com un puny, com una sang,
vora el barranc de Carraixet.

(Oratori extret del llibre *Ofici permanent a la memòria de Joan B. Peset, que fou afusellat a Paterna el 24 de maig de 1941*.)

QUADRE COSTUMISTA

Una amable, una trista, una petita pàtria,
entre dues clarors, de comerços antics,
de parelles lentíssimes, d'infants a la placeta,
de nobles campanades i grans llits de canonge,
d'una certa grogor de pianos usats,
mentrestant la humitat amera l'empedrat
—hi ha fulles de lletuga espargides per terra—,
la conca entre les cames, el rosari en família,

la corda de l'escala —el carrer de la Mar,
el carrer del Miracle— i la filla major
brodant inicials conjugals al coixí...
(De *Coral romput*.)

_____ *REPRESSIÓ*

aquest any miserable,
m.cm.lxiii d. De c.,
serà molt recordat i molt amargament.
vicenç ventura desterrat a múnich o parís,
joan fuster a sueca
—diuen pel veïnat que escriu de nit a màquina,
i circula un tenebrós prestigi—,
sanchis guarner recorre perplex la ciutat,
jo escric i espere a burjassot,
mentre pels carrers de valència
la gent, obscena, crida i crema un llibre...
(D'*Horacianes*.)

Ja hem dit anteriorment que Vicent Andrés Estellés entrà a treballar a *Las Provincias* el 1948 mercé a qui en va ser un dels millors directors, Martí Domínguez, un periodista honest i amb una brillant carrera professional que, tot i el seu conservadurisme, s'allunyà radicalment de la figura del periodista feixista que durant tant de temps va estar de moda, i apostà per un periodisme independent —independent de les consignes franquistes— i valencianista. «Don Martí», com el coneixien en determinats cercles privats, va fer de protector, amic i mestre de l'Estellés, qui assegurava, segons conta Rosa Raga a *El Temps* (7-13 de setembre de 1999), que «el seu primer sou a *Las Provincias* li l'havia pagat don Martí de la seua butxaca: vint duros». Domínguez va influir també perquè aquell jove que omplia els calaixos de la redacció de versos i que demostrava un afany de convertir-se en una celebritat periodística actuara amb plena llibertat per fer la seua feina, tenint en compte les «limitacions» a les quals eren sotmeses les editorials i les redaccions periodístiques de l'època. I s'ha de dir que l'alumne va respondre a les expectatives, per bé que l'ascens a redactor en cap del diari no vindria fins la marxa «forçosa» de Martí Domínguez.

L'any 1957, després de la tràgica riuada de València, Martí Domínguez es revoltà perquè les autoritats franquistes van incomplir les promeses de pal·liar els danys provocats per aquella catàstrofe. Les protestes de Domínguez a Madrid, l'«actitud de inobservància», la seua reiteració a «publicar textos no presentados al oportuno visado (...) y aquellos que, de

una manera expressa, le habían sido prohibidos», segons els càrrecs que se li imputen en el corresponent expedient, i sobretot pel seu discurs «Cuando enmudecen los hombres... hablan las piedras!» en l'acte d'exaltació de la Fallera Major de València, el 16 de març de 1958, discurs que per a Biel Sansano «vingué a simbolitzar un cert posicionament de fermesa per part dels valencians davant la inoperància del franquisme i la defenestració de l'alcalde [de València, Tomás Trénor] i del periodista per haver-se atrevit a alçar la veu.» (*Quan callen les pedres*. Saó. Col·lecció Paraules i Vides, 3. València, 1996. Pàgs. 80-82.) «...Éramos el "Levante feliz" ...; el rincón florido de España... realmente arrinconado para todo (...) ¡qué poco pesábamos [en Madrid]!» També hi fa una referència sobre el sentiment dels valencians envers la seua llengua, i sentència: «Silencio en casa. Silencio fuera. Cuando perdura tanto silencio, las piedras acaban hablando». Els propietaris de *Las Provincias*, pressionats pel govern, forcen la dimissió «voluntària» de Martí Domínguez. «No hi va haver cap suport per part de l'empresa, no hi hagué cap indemnització per part de la família Reyna, no hi hagué cap solució alternativa o intermèdia. Res.», diu Sansano en l'esmentat llibre.

Uns dies després de la proclamació d'aquesta denúncia pública en l'acte faller per part de Martí Domínguez, és nomenat cap de redacció de *Las Provincias* Vicent Andrés Estellés, càrrec que ocuparà fins la seua «jubilació anticipada», l'any 1978. ¿Amb què es troba Estellés quan els propietaris del que aleshores era el «diario decano de la Región Valenciana» decideixen atorgar-li aquesta responsabilitat? Estellés substituï Vicent Badia Cortina com a cap de redacció del diari, ja que aquest havia estat nomenat director en funcions quan «dimití» Martí Domínguez. Badia durà poc en el càrrec. Ben aviat hi va ser rellevat per José Ombuena, home «addicte» al règim i periodista mediocre, qui organitzà «una campanya plena de ressentiment i d'enveja a l'objecte de desprestigiar l'anterior director [Martí Domínguez]», assenyala Sansano. «No suportava el seu exemple, ni la seua vàlua intel·lectual, ni el seu coratge. Calia esborrar-ne l'ombra.»

Aquests fets van afectar Vicent Andrés Estellés. El poeta va defensar Domínguez a través del seu poema *Ora marítima* en la redacció del diari, en les tertúlies a les quals assistia, però no va poder abstraure's al comportament del nou director, Ombuena, amb el qual va tenir una relació freda i tibant. Això no obstant, com diu Francesc Bayarri, «Una generació de joves periodistes, amb el poeta Vicent Andrés Estellés de redactor en cap, va saber captar els anhels de llibertat de la societat valenciana i va convertir les pàgines de *Las Provincias* en una regolfada d'aire fresc, malgrat la dictadura persistent. Polítics demòcrates, sindicalistes i

intel·lectuals trobaren refugi en LP.» (*El Temps*, 21-27 de setembre de 1999). Durant aquella època, Estellés confessava que «no tinc més remei que escriure, escriure, escriure del divorci de Rita Hayworth, sobre les noces de Rainero amb la bella actriu nord-americana Grace Kelly, sobre el que diu Vittorio de Sica de Sofia Loren o de la Lollo [Gina Lollobrigida].» Tanmateix, redactava els seus versos de la secció «Actualidad Valenciana» entre entrevista i article, i encetà una altra secció, escrita també en català i signada amb el seu nom, sota el títol «Els dies que fan camí». Hi escrivia de tot, sobre qualsevol cosa mitjançant notes informatives breus (mitges columnes), algunes de personals, altres de crítiques, o simplement hi feia comentaris sobre algun fet concret que ell havia viscut o que l'interessava. L'estructura periodística era més la d'un «diari de successos» personals, redactat de forma breu i en tres o quatre apartats units per un mateix títol. Aquests articles tenien la seua gràcia, periodística i literària, com ho demostra aquesta «nota crítica», escrita en un llenguatge farcit de lirisme, de pleonasmes i de figures poètiques, per reforçar-ne l'expressió. L'article, publicat a *Las Provincias* el 1975 sota l'epígraf «El secret de la terra», capta gairebé amb precisió fotogràfica l'ambient previ a una exposició del pintor xatívi Joan Francés, artista que conreava el paisatge i que desenvolupà un estil caracteritzat pel tractament del color i la creació de climes irreals que tendeixen a l'abstracció:

PINTURA DE JOAN FRANCÉS. Aquesta terra encesa, en carn viva; aquesta unanimitat solar d'un camp de forment, unes roselles, unes piteres més enllà, els gira-sols... I aquella barca recolzada en l'arena, que veu passar els dies i les coses. Ens estimem moltíssim, Joan Francés i un servidor, Van Gogh, aquell Van Gogh, ebri de sol i d'elitres, d'Arles. Recórrer en silenci la sala on exposa Francés. Mirava els quadres d'un en un, excel·lents individualitats. Ni hi ha marc, no hi ha marc que pugui retenir, "contenir" aquest esclat de vida, de dolor, de ràbia. El pintor calla i fuma. De vegades somriu. Jo no entenc de pintura; jo no entenc res de res. Deixem passar els minuts, tal vegada les hores. Torne a mirar els quadres. "Aquestes roselles són d'enllà, del Camí de la Figuera..." Hi ha un silenci absolut: la sala encara no és oberta al públic. Fumem. I aquest sol, vertiginós, que ho al·lucina tot i ho ataranta tot! Al fons insisteix, encara, aquella plenitud, aquell delit, aquella fúria del camp de forment a punt de segar, amb aquelles espigues dures, asproses. Han apagat els llums. Però diria que perdura, invicta, poderosíssima, la llum d'aquests llenços que Joan Francés ha anat treballant, de vegades tot un dia, de vegades tota una nit, enllà, a la seua Xàtiva. Hi ha un moment que pense que, a la seua casa, déu d'haver unes bigues formidables, unes d'aquelles bigues de l'Antic Testament. Eixim al carrer. Plovisqueja.

Fem una breu anàlisi d'aquest text, d'acord amb l'esquema de Daniel

Cassany (*La cuina de l'escriptura*. Editorial Empúries. Barcelona, 1993. Pàg. 34.) Què ens hi presenta l'autor? En primer lloc es tracta d'un article personal i alhora creatiu que bascula entre l'anècdota i l'ideograma. Quin n'és l'objectiu bàsic? N'hi ha tres, d'objectius: el primer, explorar un interès personal (la «sensació» que produeix una exposició d'art, especialment els aspectes no artístics; el segon, satisfer la necessitat de crear un text literari tot aprofitant un article periodístic; el tercer, informar d'un fet cultural, malgrat que no ens comunica ni el lloc ni la data, ni tampoc el contingut de la mostra, perquè per a Estellés l'important és l'impacte que causa aquesta exposició en els seus sentits. En resum, el poeta fa un exercici de creació i recreació literària des d'una simple nota informativa. Descriu una situació personal fent servir tècniques literàries, més que no periodístiques, la qual cosa l'aproxima més al columnisme que a l'articulisme. «Descriure», heus-ne la clau d'aquest escrit. Estellés s'hi proposa descriure i fa vàlida la màxima de Josep Pla: «És molt més difícil descriure que opinar. Infinitament més. En vista de la qual cosa tothom opina».

Esquema de l'article sobre una exposició de Joan Francés

<i>Llenguatge</i>	<i>Característica</i>	<i>Tipus d'escriptura</i>	<i>Forma</i>
Personal	Descripció d'una impressió i exploració d'un interès personal	Article breu Ideograma	Periodístic
Creativa	Satisfer la necessitat de crear	Anecdolari	Literari (poètic)

A partir del 1963, la situació de Vicent Andrés Estellés com a redactor en cap de *Las Provincias* experimenta una davallada, en gran mesura a causa de la campanya anticatalanista que orquestra el director del diari, José Ombuena, i que havia inspirat l'escriptor Francesc Almela i Vives, cronista de la ciutat, escriptor i director durant aquells anys del suplement setmanal del diari *Levante* titulat *Valencia Atracción*. Amb la dita campanya s'inicia una mena de cacera de bruixes contra el valencianisme i, concretament, contra Joan Fuster, qui va pagar els plats trencats d'una decisió aliena al moviment cultural valencianista: la de l'editorial

barcelonina Destino, que encomanà a Fuster l'elaboració d'una guia sobre el País Valencià, circumstància que va traure de polleguera Ombuena. Aquest personatge «tèrbol, míser i mesquí —i un tant covard i caguerri», com el qualifica Francesc Burguera (*És més senzill, encara: digueu-li Espanya*. Tres i Quatre. València, 1991. Pàg. 122.), pensava que Destino l'eligiria per a escometre la tasca, però s'equivocà —i encertà en la decisió, cal dir, la cèlebre firma catalana—. Ombuena pretenia compartir «cartell» amb altres autors de la col·lecció, com ara José María Pemán, autor de la guia d'Andalusia i un dels màxims exponents de la «intel·lectualitat» del franquisme; Josep Pla (Catalunya); Dionisio Ridruejo (Castella), Alvaro Cunqueiro (Galícia), etc., però no va saber avenir-se'n davant la decisió dels directius de Destino i mostrà un ressentiment, fins a cert punt comprensible, vers l'assagista suecà. El que ja no era tan comprensible fou que quan va eixir el llibre, en comptes de fer-ne una crítica o un comentari, ni que només fos negatiu, començà a dirigir tota la seua irada frustració cap a Fuster, a qui acusà de «catalanista» per les seues tesis a *Nosaltres els valencians*, l'opuscle *Qüestió de noms* i *El País Valencià*, tres «manuals» sobre els quals es va bastir la consciència nacional, lingüística i cultural del valencianisme democràtic i *casus belli* de la futura «reacció feixista anticatalanista». La dreta més reaccionària i rànica de la ciutat de València va secundar aquest incident que esdevindrà la llavor del moviment blaver, fenomen parafeixista promogut per *Las Provincias* a partir del 1976, caracteritzat per un odi malaltís a tot el que és català, ja que «català i catalanista són els objectes catàrtics i diabòlics que simbolitzen la crisi de l'univers de garanties franquistes a les quals s'aferrava la petita burgesia conservadora», una burgesia el bagatge cultural de la qual se centra en el seu «castellanisme lingüístic, nacionalisme espanyolista i autoimatge provincial», segons indica Vicent Bello en l'estudi *La pesta blava* (Eliseu Climent, editor. València, 1988). La *intelligentsia* franquista local, esperonada per *Las Provincias*, començà a oficiar a mitjan dècada dels setanta la *confusio linguarum* que desembocarà en la denominada «Batalla de València» i les situacions d'anormalitat que patim ara mateix els valencians i les valencianes.

La tímida obertura originada per la Llei de Premsa i Impremta de 1966 —coneguda també com la «Llei Fraga», per haver-la inspirada Manuel Fraga Iribarne, aleshores ministre d'Informació i Turisme— no creà moltes expectatives en el Vicent Andrés Estellés periodista. El cap de redacció de *Las Provincias* es dedicava a la informació diària i al tancament nocturn i semblava exiliat en el seu lloc de treball. «Triste y pesimista, dubitativo y temeroso siempre del poder, Estellés tenia una activa vida interior que

Vicent Andres Estellés

Gedichte

(katalanisch und deutsch)

Et amo te me cu cada
dia puo grat o a legre.
Amo: quide tu^o mioré indre
affert voluptiam.
Tua quide amicitia mideo ma
ior me officu incunditate.
Et tu enim **DEE** muno

Domus Editoria Europaea
Frankfurt am Main 1993

forner

volcaba en su poesía», assegura Francisco Pérez Puche (*La Valencia de los años 70. Tal com éramos*. Ajuntament de València, 1998.) No és estrany que diguera que li agradava més passar la nit «en un parc sobre un banc cobert amb uns diaris, perquè les informacions a vegades abriguen» (*El Temps*, suplement especial del 28 de març del 1994. Pàg. 19). Amb Estellés treballaven, en la redacció del diari, alguns notables veterans, com ara José María Cruz Román, secretari de redacció, qui s'encarregava de les pàgines de «hucograbado», una de les senyals d'identitat de la publicació; Dionisio Domínguez; Santiago Carbonell, cap de la secció esportiva, on signava amb el pseudònim de Sincerator; i el fotògraf José Penalba. Tanmateix, Estellés intentà que el diari apostara per un periodisme més decididament informatiu i independent. Ja hem dit anteriorment que auspicià l'entrada de joves periodistes que no tenien res a veure ni amb el règim ni amb la dreta reaccionària que impulsà l'anticatalanisme, com ara Eduardo López-Chavarri Andújar, Manuel Guerricabeytia, Ricardo Ros, Salvador Barber, Ricardo Dasí «junior» o María Ángeles Arazo, juntament amb col·laboradors de tarannà liberal i progressista com ara Francesc de Paula Burguera, Vicent Soler Marco, Aurelio Martínez, Amadeu Fabregat, Ferran Belda, Rafael Ventura Melià, Ricardo Bellveser, Ricardo Triviño, Ovidi Montllor, Joan Francesc Mira, Josep Vicent Marqués, Rafa Mari, etc.

«Els anys cinquanta i els seixanta van ser difícils a la redacció de *Las Provincias*, no solament per la censura, sinó pels entrebancs que hi posava Ombuena, un home d'adhesions inquebrantables al franquisme i amb pocs escrúpols», recordava Estellés. «Un home gris, maquinador i narcisista revestit d'una aura de tímidesa, però implacable i antivalencianista», en completa la radiografia el mateix Estellés. Amb tot, els seus primers anys de direcció es van distingir per la tolerància i la comprensió envers el valencianisme cultural. De fet, Estellés convencé Ombuena per publicar les gasetilles, una sèrie de proses signades pel poeta sota el títol de «Lletres de batalla» (entre 1974 i 1975), i «Els dies que fan camí». L'antipatia vers el director del seu diari i l'aversion que sentia cap a ell per les seues malifetes contra Fuster i la llengua dels valencians provocà que se'n recordara a l'hora de compondre les seues *Horacianes*, obra «inspirada per una determinada realitat històrica: els atacs violents dels quals fou objecte Joan Fuster a València» mitjançant la qual el poeta va confeccionar una mena de «dietari creatiu de la vida local entre 1963 i 1970», segons que reconeix. En aquests poemes, l'autor ens situa indistintament a Roma, València, Venussa o Burjassot per donar una visió periodística de la realitat del país. Tot i que Estellés mai no ho va confirmar, sembla que darrera la

figura de l'historiador Suetoni, que hi apareix en alguns versos, s'amaga José Ombuena. Si és així, el poeta «ha consagrat per a la posteritat aquest ombrívol personatge», addueixen Jaume Pérez Montaner i Vicent Salvador (*Una aproximació a Vicent Andrés Estellés*. 3 i 4. València, 1981.):

suetoni, que és un fill de puta,
cosa que no té cap mèrit, car tot ho féu la seua mare
amb el consentiment i el consell del marit,
a més d'ésser ell, suetoni, de pròpia collita, un bon cabró,
parla de mi en termes més que maliciosos.

allò que més em fot és que ho fa sense gràcia.

com que té tan poc que agrair als déus,
ha malparlat dels cèsars,
de tot allò en què roma, millor o pitjor, creia.

malparla ara de mi.
m'ha posat a l'altura indiscutiblement del cèsar.

que els déus li ho paguen
enfonsant-li una clava en el forat nefand.»

«mai no escriuré el teu nom.

mes no per covardia,
sinó per no embrutar amb el teu nom covard, indigne, llefiscós,
aquest text que estime desesperadament.

A meitat de la dècada dels setanta s'obri una escletxa per a la llibertat i el redreçament nacional, i Vicent Andrés Estellés hi està compromés, per una banda formant un triumvirat amb el professor Manuel Sanchis Guarner i el pensador Joan Fuster, i d'altra banda com a simpatitzant comunista, influït, entre d'altres, pel seu amic i artista Josep Renau, que havia vingut de l'exili. Precisament Estellés va ésser un dels fundadors del sindicat Comissions Obreres a València i va estar lligat al Partit Comunista del País Valencià, en l'òrgan d'expressió del qual, la revista *Cal Dir*, va col·laborar. El 20 de novembre de 1975 Vicent Andrés Estellés està de guàrdia a la redacció del diari juntament amb el redactor Salvador Barber, qui conta a Rafael Xambó en el seu llibre, *Dies de premsa* (L'Eixam Edicions. València, 1995. Pàg. 33) com va rebre el poeta la mort de Franco:

Vicent, que s'ha mort, Vicent, que s'ha mort», «de veritat?», «s'ha mort, s'ha mort», s'abraçà a mi, i estiguérem plorant un temps allí. «Vicent, Vicent, hem de fer el periòdic!», plorant d'alegria, collons, va ser un moment molt emocionant que no se m'oblidarà mai.

Al llarg de l'etapa en què Vicent Andrés Estellés s'està de cap de redacció, i de manera concreta entre 1969 i 1976, *Las Provincias* no solament ofereix una imatge més liberal —la més liberal de tota la seua llarga història—, sinó que també modernitza els tallers, fets malbé per la riuada del 1957; augmenta el tiratge i sobretot la venda d'exemplars. En aquests set anys, el «diario decano» és un referent per als partits i les organitzacions clandestines, una finestra per la qual es filtra la llum de la llibertat. Malauradament, l'alegria, la tolerància i el seny van durar poc en aquella empresa. El 1978, aprofitant que Vicent Andrés Estellés és a casa convalescent d'una malaltia, la direcció del diari, de forma arbitrària i sense la menor delicadesa, el substitueix del càrrec i poc després l'obliga a acceptar la jubilació anticipada. Havia sumat prou «mèrits» per guanyar-se l'animadversió d'Ombuena: enveja professional, amistat amb Fuster, filiació comunista i nacionalista, i els recels de la sostdirectora, des del 1972, María Consuelo Reyna, una dona que passà de formar part del jurat de la segona edició dels Premis Octubre (1974) a convertir-se en l'adalil de l'anticatalanisme més furibund, del regionalisme més espanyolista i del feixisme periodístic. Reyna, empentada per Manuel Broseta i Fernando Abril Martorell, mutà la pell per transformar-se fet i fet en la pitonisa de l'anticatalanisme. Anys a venir —concretament, el 1999—, el consell d'administració de *Las Provincias* acabà per fer-la fora, cansat de suportar la seua línia editorial ultradretana i també per anar contra la lògica empresarial, la qual cosa es va palesar en la pèrdua de lectors durant el lustre que n'ocupà la direcció.

A partir del 1978, Vicent Andrés Estellés ja no es dedicà a l'ofici de periodista —no s'hi dedicà professionalment, vull dir—. Va escriure, a tall de col·laborador, en diverses publicacions (*Serra d'Or*, *Cal Dir*, *Valencia Semanal*, *L'Espill*, etc.), però sobretot es va dedicar al treball literari, a «exercir de poeta català que escriu en un valencià burjassoter», apunta el professor Dominic Keown, de la Universitat de Liverpool (*El Temps*. Suplement especial del 28 de març de 1994.). Efectivament, a partir d'aquest any es capbussa en la tasca d'enllestir el *Mural del País Valencià*, «obra global i espinàs sentimental de Vicent Andrés Estellés», en opinió de Jaume Pérez Montaner (*El Temps*, 28 d'octubre de 1996). En aquest any Eliseu Climent va publicar definitivament la magna obra del poeta de Burjassot).

L'eixida d'Estellés de *Las Provincias* coincideix també amb el seguit de reconeixements que rep pertot arreu: premi Cantonigròs, per *Donzell amarg* (1958); Ausiàs March, per *L'inventari clement* (1971); *La clau que obri tots els panys*, premiat per la Diputació de València el 1958, però publicat el 1971; el Premi Crítica Serra d'Or amb *Recomane tenebres* (1972); Lletra d'Or i un altre premi Crítica Serra d'Or per *Les pedres de l'àmfora* (1974); i la concessió de la Lletra d'Or de les Lletres Catalanes el 1975. A més a més cal afegir-hi, a partir de 1978, el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes i el premi Crítica Serra d'Or per *Balanç de Mar*, tots dos concedits el mateix any de la seua jubilació «forçosa»; la Creu de Sant Jordi (1982), el Premi d'Honor de les Lletres Valencianes (1990) i la medalla d'Or de les Belles Arts del Ministeri de Cultura, a títol pòstum (1994). Des del 1973 es convoca, dins el certàmen dels Octubre, un premi de poesia amb el seu nom.

Tot i que Josep Pla considerava que Vicent Andrés Estellés era millor poeta que periodista, cal reconèixer, però, que féu a *Las Provincias* un paper important com a informador en llengua catalana —normalitzador— i inicià un tipus de periodisme valencià i valencianista que connectava ben bé amb el protoperiodisme del segle XVI, i sobretot del XVIII. Un periodisme si se vol primitiu, però necessari i encoratjador al qual es van apuntar bona part dels joves pertanyents a la generació literària dels anys setanta.